

Digitális Bölcsészet – Gondolatok egy új nyílt hozzáférésű, interdiszciplináris e-folyóirat születése kapcsán

A magyarországi bölcsész elektronikus folyóirat palettán egy nagyon ígéretes kezdeményezés tűnt fel. Egyrészt azért ígéretes, mert széleskörű intézményi összefogáson alapul. Az MTA Irodalomtudományi Intézetének, valamint könyvtárak, múzeumok, egyetemi tanszékek munkatársaiból áll össze a szerkesztői gárda. A digitális kiadói felületet pedig az ELTE Egyetemi Könyvtár biztosítja, az itthon még – különösen a bölcsészet területén – nem túl elterjedt *Open Journal System* (OJS) platformon keresztül. Ennek a platformnak a használata fölvet néhány problémát pl. a pdf mint elsődleges és egyelőre kizárólagos megjelenési formátum nehezé teszi a kutatási adatokat, nagyméretű ábrákat tartalmazó cikk mellékletek közzétételét, másféle szövegműveletek (pl. html) előállításának nehézségei is hatványozottan jelentkeznek. Zavaró lehet, hogy nem tudjuk egyben letölteni a bemutatkozó folyóiratszámot, csupán cikkenként. Ezt a hiányt némiképp enyhíti a szabványos címlap, impresszum, tartalomjegyzék beillesztése az összes cikkhez. A cikkenkénti és a folyóiratszámokénti teljes hozzáférésnek is megvan a maga használati módja, mindkettőt elérhetővé kellene tenni. További általános benyomás az első szám kapcsán, hogy szembeütik a megjelenésbeli és a tartalmi szerkesztésben is feltűnő nagyfokú igényesség. Hosszasan előkészített professzionális olvasószervezéssel és digitális tördeléssel bíró folyóiratról van szó. A mai világban, amikor a tartalom mellett a tálalás tartalmi és formai igényessége sokszor igen háttérbe szorul, ez igen megbecsülendő dolog. Még akkor is, ha ennek az volt az ára, hogy másfél évig tartott elkészíteni az első számot. A folyóirat szerkezete is világos, áttekinthető. Helyet ad nagyobb lélegzetű tudományos tanulmányoknak, műhely rovat is bír, ami a folyóirat tág tudományos területéhez kötődő elméletek, eszközök és projektek bemutatására szolgál. Igen fontos missziót tölt be a szakirodalmi szemle rovat is, mely a tudományterület nemzetközi diskurzusait segít becsatornázni a hazai tudományos nyilvánosság fórumaiba.

A továbbiakban felvillantjuk, hogyan próbálják meghatározni a digitális bölcsészet fogalmát, értelmezési kereteit, valamint a teljesség igénye nélkül szemelgetünk a folyóirat első számában bemutatott elméleti területek, gyakorlati projektek közül.

Mi is az a digitális bölcsészet?

A folyóirat tematikájáról szólva megkerülhetetlen kihívás, hogy meghatározzuk a digitális bölcsészet értelmezési tartományát, példákat villantsunk fel széleskörű alkalmazási területeiről. A folyóirat első száma sikerrel tesz eleget ennek a követelménynek. Sennyei Pongrácz, az USA-ban élő könyvtáros tanulmánya tárgyalja a tengerentúlon lezajlott legújabb vitákat a digitális bölcsészet mibenléte, az ahhoz kötődő tudományos víziók kapcsán. Rögtön belescap az egyik legérzékenyebb területbe, hogy a digitális bölcsészet egyáltalán önálló tudományának minősíthető-e, vagy inkább egyfajta módszertani keretrendszerként ragadható meg. Prószéky Gábor előszava egyébként olyan kívánalmat fogalmaz meg, mely inkább az utóbbi felé hajlik. Voltaképpen az lenne a fő cél, hogy a digitális bölcsészet eszközeinek, módszertanának használata olyannyira általánossá, magától értetődővé váljon a teljes bölcsészettudományi területre vetítve, hogy nem is lenne értelme külön digitális bölcsészetről beszélni. A jelen magyar valóságban ez az átformálódási folyamat gyerekcipőben jár, az azt segíteni hivatott mesterképzéseket megszüntették. A folyóirat fontos küldetése, hogy nem lehet a bölcsészettudományokat az átalakuló világunkhoz illő teljességgel művelni a rendelkezésünkre álló új, digitális technológiai módszertani keretek nélkül. Komoly problémákkal nézünk itt szembe. Hiszen Koltay Tibor már 2013-ban megfogalmazta (*Könyvtártudomány és digitális bölcsészet: az információ tudományai? Információs társadalom*, 13.évf. (2013) 2. sz. pp. 26–37.), hogy olyan gyakorlat-orientált szakterületről van szó, amely más területektől kölcsönöz módszereket, létének értelmét a gyakorlati hasznossága adja. A humán kutatók jó része ráadásul szkeptikus a (természettudományos alapú információtechnológiai apparátust felhasználó) kvantitatív és empirikus alapú kutatási módszerekkel szemben. Ez még akkor is tény, ha végső soron olyan új kutatási látóhatárok vázolódna fel, melyek radikálisan tágítják a bölcsészettudományi kutatások hatókörét. Sennyei cikkének fontos erénye, hogy arról is szól, miképpen alakulhat át a bölcsészettudomány maga a digitális bölcsészeti módszer és eszköztár elterjedésével. Be kellene látni, hogy az értelmezést, a kétértelműséget, az érvelést, melyeket mint kutatási eszközöket leginkább előnyben részesítenek a humántudományi kutatók, a digitális bölcsészet nem szorítja háttérbe, csupán kiegészíti azokat! A digitális bölcsészet kvantitatív megközelítéséből adódó eredményei be tudnak épülni a tudományos társalgásba, új szempontokkal gazdagítva azt. S nem szabad azt sem elfelednünk, hogy a szellem voltaképpen már évtizedekkel ezelőtt kiszabadult a palackból, amikor a számítógépes nyelvészet fejlődni kezdett a humán tudományok, a társadalomtudományok és az alkalmazott tudományok közös metszetében. Sennyei rámutat arra, hogy a digitális bölcsészet igazi áttörésének egyik alapfeltétele annak az információtechnológiai infrastruktúrának a megteremtése, mely elengedhetetlenül szükséges a digitális bölcsészeti projektek megvalósíthatóságához. Külön érdemes felhívni a figyelmet a digitális bölcsészet meghatározásával kapcsolatos diskurzusok ürügyén a lapszámban közölt idegen nyelvű tanulmányok recenzióira, melyek tovább segítenek tágítani az értelmezési kereteket.

A bemutatkozó folyóiratszám legfőbb erénye, hogy az elméleti keretek felvázolása mellett a gyakorlati projektek, kutatási eredmények bemutatásával ábrázolja, hogy milyen széleskörű interdiszciplináris területről is van szó. Ez is arra világít rá, hogy végeredményben nincs másról szó, mint arról, hogy a különféle bölcsészettudományi területek kreatív és megfelelő vonzalommal rendelkező kutatói új módszertani kereteket formálnak kutatásaik során, s gyakorlati eredményekkel tudják alátámasztani a digitális bölcsészeti esz-

köztár használatának jogosságát. Ebből a szempontból mindegy, hogy a szerzői gárdában feltűnő muzeológusokról, könyvtárosokról, nyelvészekről vagy irodalomtörténészekről beszélünk. Merni kell kitekinteni a saját magunk szűk hagyományos vizsgálati keretei közül, felvállalni az új technológiák használatát. Fel kell mérni azt, hogy a számítógép nem csupán írógép, funkcionális eszköz, hanem olyan segítőtárs, mely új kutatási eszközöket és módszereket ad a kezünkbe. Egy új alkalmazott területen találkozik a technikai fejlődés narratívája és eszköztára a humán tudományok érzékenységgel. Az emberi emlékezet rögzítésének új eszköztára vázolódik fel. A folyóirat bemutatóin, Budapesten és Szegeden is előkerült, hogy új digitális szingularitásban élünk, ahol az eddig felhalmozott tudáskincs digitalizálódik, illetve eleve digitális módon születik meg. Ezt a digitális dokumentumállományt is fel kell dolgozni, meg kell őrizni, értelmezni kell, s a humántudományi érzékenységet felhasználva kritikai vizsgálódás tárgyává kell tenni.

Digitális bölcsészet és hálózatelemzés

A nagy adatmennyiség különféle bölcsész érzékenységet tartalmazó szempontok szerinti tudományos vizsgálatával egészen új értelmezési, illetve kapcsolatrendszer tárulhat fel. Kokas Károly, a folyóirat egyik szerkesztője a szegedi bemutatón utalt ennek kapcsán Markó Anita tanulmányára a bemutatkozó számban. Ez hálózatelemzés tárgyává teszi az 1500 és 1700 közötti hungarika-jellegű emlékkönyvbejegyzéseket, melyeket az *Inscriptiones Alborum Amicorum* adatbázisban rögzítettek. Az *alborum amicorum* eredetileg peregrinus diákok bejegyzéseinek gyűjtőhelyeül szolgált, később használatát az arisztokrata ifjak is átvették. A végeredmény pedig egyfajta 16— századi facebook, mely leírja, hogy kik voltak a korszak szellemi életének főszereplői, milyen értelmiségi hálózatot alkottak. Feltárul, hogy milyen módon kapcsolódtak az egyes szereplők egymáshoz, új vagy esetleg rejtőző jelenségek, életrajzi vagy filológiai részletek rajzolódhatnak ki. Több mint négyezer bejegyzés került megvizsgálásra, többféle bontásban és időkeretben. A lineáris adatok mögött megbúvó, kiemelt értékű szereplők és kapcsolatok bukkannak fel, miközben a hálózati modell lehetővé teszi a gyenge kapcsolatok feltárását is. Mindehhez a merőben bölcsész érzékenységből kiinduló vizsgálódási nézőponthoz persze szükség van arra a matematikai és informatikai alapú hálózatelemzési eszköztárra, a hálózattudomány eredményeinek hasznosítására, melyek egyáltalán lehetővé teszik ilyen fajta kutatások megvalósítását.

Webarchiválás és webtörténelem

Drótos László és Kokas Károly magyar nyelven először tesz kísérletet arra, hogy felvázolja a történeti kutatások, illetve a webarchiválás kapcsolatát. Abból a megállapításból indulnak ki, hogy korunk digitálisan születő tartalmi univerzuma sokkal részletesebb és teljesebb leképezése a jelennek, mely a korábbi korokban bármikor elképzelhető volt. Más kérdés persze, hogy ebből mely szeleteket, s hogyan lehet megőrizni, illetve milyen korlátai vannak a jelenleg webarchiváláshoz használt szoftvereszközök használatának, illetve maguknak a webarchívumoknak mint gyűjteményeknek. A tanulmány második része azt vizsgálja, hogy miképpen lesz elsőrangú forrása a közelmúlt történeti kutatásának a webarchívumokban tárolt dokumentumanyag. A webarchiválás során létrejövő hatalmas adatsilók kezelése egyfelől adattudományi technológiai hátteret és eszköztárat

követel meg. A webarchívumokban megbújó struktúrák és tételek feltárása magasszintű könyvtárosi hozzáértést is kíván. Ahhoz, hogy hozzá tudjunk férni ehhez a hatalmas információkincshez, történettudományi oldalról is újfajta forráskezelésre és módszertanra lesz szükség, új módjait kell feltárni e hatalmas forrásegyüttes felhasználási lehetőségeinek. A hatalmas mennyiségű anyag elemzése, reflektálhatósága villanthat fel új történeti távlatokat. A technológiai, könyvtári és történész szakembereknek új, az eddiginél jóval magasabb szintű együttműködési környezetben kell összekapcsolódnuk, elfogadva a kölcsönös egymásrautaltság, s egyben egymásnak való kiszolgáltatottság helyzetét. A történészek azonban jelenleg még nem képesek felmérni sem a szükséges technológiai hátteret, sem a webes kulturális örökség megőrzésének jelentőségét a jövő történettudományának szempontjából.

A metaadatok felhasználásának irodalomtörténeti útjai

Az irodalomtudomány és a könyvtártudomány sajátos együttműködési szeptétre utal a digitális bölcsészet kapcsán Matthew L. Jockers, akinek egy könyvrészletként publikált tanulmányát fordították le a folyóirat számára. A hagyományos irodalomtudományi diskurzusok körén kívül esett eddig a bibliográfiai és demografikus metaadatok vizsgálata. A digitális bölcsészet infokommunikációs eszköztára viszont lehetővé tesz újszerű elemzéseket, melyek segítségével irodalomtörténeti narratívák értékelhetők újra, illetve írhatók át. A könyvtáros, könyvtörténész számára a könyvszintű metaadatok vizsgálata (könyvcímek, szerző származása, kiadás dátuma, kitalált szerző, időpont, stb.) eddig is alapvető volt a bibliográfusi munkában. Az ő céljuk viszont a minél kimerítőbb bibliográfiák összeállítása. A megfelelő kutatási eszköztár hiánya miatt sokáig fel sem merülhetett, hogy ez az adattömeg irodalomtörténeti tudásnak szolgáljon új tárgyául. Most viszont arról van szó, hogy a nagymennyiségű adat számítógépes elemzésével az irodalomtudósok számára nyílnak meg új lehetőségek a metaadatok vizsgálata kapcsán, a makroelemzés módszerének révén. Kitágul a látókör, sokkal több író sokkal több művét lehet kellő reprezentativitással elemezni, mint ahogyan azt korábban tették.

A cikkben példaként döntően az ír-amerikai irodalom szerepel, melynek vizsgálata túllép egy szűk homogén szerzői csoport kisszámú műveinek vizsgálatán. Így teljesen átértékelhetővé válik a bővebb metaadat forrásmennyiség révén a vonatkozó irodalmi narratíva. A cikknek az is fontos megállapítása, hogy a nagy mértéken alapuló metaadatelemzés egyáltalán nem helyettesíti a szoros olvasást, hanem éppen segíti azt. Olyan kontextust teremt ugyanis, amelyben jobban értékelhetővé válik egy életmű összes kapcsolódási módja, új kérdéseket lehet feltenni, s új kutatási perspektívákat felvázolni. Így válik az eddig bibliográfusok által használt könyves metaadatokból komoly irodalomtörténeti alapanyag. A bibliográfiai metaadat még a teljes szöveg hiányában is világosan ki tud rajzolni irodalomtörténeti trendeket. Pontosabban meg lehet határozni, hogy kiknek milyen művei sorolhatók be e trendek hatókörébe. Pontosan be lehet határolni például, hogy kik voltak, akik amerikai ír gyökerekkel bírtak ugyan, de eltávolodtak attól, nem hatotta át az ír kultúra, identitás az életművüket. Mások életművében viszont éppen az ír identitás megélésének van központi jelentősége. Persze a rendelkezésre álló adatok fényében az egyes szerzők különböző típusú besorolásainál sokszor döntő jelentőségű a kutató szubjektív látásmódja, hogy milyen kategóriákat állít fel, kiket sorol be oda, milyen narratív következtetéseket von le a kutatás eredményeként. A példaként szereplő adat-

bázis még túlzottan hatalmasnak sem nevezhető, az ír-amerikai irodalom 758 művének bibliográfiai adatait tartalmazza 250 év időtávban. A jelentősége az irodalomértés szempontjából az új típusú narratív keretek felvázolhatósága kapcsán mégis nagy jelentőségű. Az amerikai nyugaton zajló irodalmi ír-amerikai élet, illetve a nők irodalmi tevékenysége vizsgálatának hiánya szűk anekdotikus kánonképzéshez vezetett régebben. Ennek a keretei közül a rendelkezésre álló rengeteg különböző földrajzi, demográfiai szempont szerint, de akár a címadás szempontjait is tanulmányozva, könnyen lehet új narratív körképet rajzolni. Fel lehet mérni, hogy egy-egy regény hány szót használ, azon belül egyes szavak használatának mekkora a gyakorisága. A művek hossza közötti eltéréseket 1000 szavas véletlenszerű mintavétellel lehet kompenzálni, kiszámolni a lexikai gazdagságot, majd átlagolni az eredményeket. Így lehet igazolni például, hogy Melville *Moby Dick* című regénye sokkal gazdagabb szókincset használ Austen *Értelem és Érzelem* című regényénél.

Zárszó

A recenzió csupán néhány témát tudott kiragadni a gazdag kínálatból. Nem érintettük például a döntően múzeumi háttérű digitális bölcsészeti projekteket, amelyekből több is bemutatásra kerül a folyóiratban.

Megállapíthatjuk, hogy a digitális bölcsészet felé való közeledés új elemzési perspektívákkal szolgálhat a közgyűjteményekben zajló kutatási tevékenységek műveléséhez. A digitális bölcsészet módszertanának, eszköztárának, vizsgálati módszereinek mielőbbi meghonosítása kulcskérdés a bölcsészet fejlődése szempontjából, épp annak sokoldalú megtermékenyítő ereje miatt. A *Digitális Bölcsészet* című lap éppen ezért nagyon fontos missziót tölthet be a különféle hazai projektek, illetve élenjáró külföldi példák bemutatásával, hogy a szemléletváltás Magyarországon is minél hamarabb megvalósulhasson.

Németh Márton

Digitális Bölcsészet / Digital Humanities

